

**Ἐντι-πατερικὴ ἢ συμμετοχὴ τοῦ πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου
στὴν Ἐθνικὴ Ἐορτὴ τῆς Παπικῆς Ῥώμης**

Ἡ Αἵρεσις τοῦ Παπισμοῦ καὶ ἡ σύγχρονη οἰκουμενιστικὴ προσέγγισις Ἐρθοδόξων καὶ Παπικῶν

Ἱερομονάχου Κλήμεντος Ἀγιοκυπριανίτου

Μέρος Β΄.

γ. Νεώτερες αἰρετικὲς ἀποκλίσεις τοῦ Παπισμοῦ

1. Νέες καινοτομίαι καὶ ἑτεροδιδασκαλίαι στὴν Δύσι

ΜΕΤΑ τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα δὲν ὑπῆρχε πλέον καθόλου «κοινὸς τόπος» γιὰ τὴν ἐπίλυσι προβλημάτων μεταξὺ Ἀνατολικῶν καὶ Δυτικῶν, Ἐρθοδόξων καὶ Παπικῶν. Διότι εἶχαμε μία διαφορετικὴ κατανόησι τῆς φύσεως τῆς Ἐκκλησίας. Γιὰ τοὺς Δυτικούς μάλιστα ἡ Ῥώμη ἦταν τὸ μόνον ἀλάθητο κριτήριον τῆς ἀληθείας, γιὰ τοὺς Ἀνατολικούς τὸ Πνεῦμα τῆς Ἀληθείας εὐρίσκεται σὲ ὅλη τὴν Ἐκκλησία καὶ ἐκφράζεται κανονικῶς διὰ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων⁴⁹.

Ἡ Δύσις, ἀνεξέλεγκτη πλέον, ἀκολούθησε τὸν ἰδικὸ της κατα-

στροφικό πνευματικό δρόμο και δὲν ἔπαυσε νὰ ἐφευρίσκη καὶ νὰ ἐπιβάλλη νέες καινοτομίες, διότι ἀνέπτυξε τὴν ἄποψι ὅτι ἡ εἰδικὴ ἐξέλιξι τῆς λατινικῆς θεολογίας ἀντιπροσωπεύει τὴν ζωτικότητά της καὶ δεικνύει μία βαθύτερη κατανόησι τῶν ἀληθειῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ὅμως, ὅπως πολὺ ὀρθᾶ ἔχει γραφῆ, «οἱ Ὁρθόδοξοι εἶδαν σὲ ὅλη τὴν Λατινικὴ ἐξέλιξι ὄχι ζωτικότητα, ἀλλὰ παρέκκλισι, καὶ ἀπέρριψαν αὐτὴ καθαυτὴ τὴν ἰδέα ὅτι οἱ Ἅγιοι μιᾶς ἐποχῆς μποροῦν νὰ ἔχουν βαθύτερη κατανόησι τῆς Πίστεως ἀπὸ Ἅγίους ἄλλης ἐποχῆς»⁵⁰.

Στὴν Δύσι ὑπῆρξε μία ὑπερβολικὴ κλίσις στὸν ὀρθολογισμό, μὲ τὴν ἀνάπτυξι τῆς λεγομένης **σχολαστικῆς θεολογίας**⁵¹. Αὐτὴ συστηματοποιήθηκε καὶ καλλιεργήθηκε ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν Θωμᾶ τὸν Ἀκινᾶτο τὸν ΙΓ' αἰῶνα, τοῦ ὁποῖου τὸ γνωστὸ ἔργο «*Summa Θεολογικὴ*» κατέστη γιὰ τοὺς Παπικοὺς κυριολεκτικὰ «δεύτερο εὐαγγέλιον», καὶ ἔκτοτε μεσουρανεῖ μέχρι σήμερα στὸν Παπισμό. Ἐπρόκειτο γιὰ μία προσπάθεια συνθέσεως καὶ ἑναρμονισμοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴν ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ θεολογία νὰ φέρῃ πλέον ἔκδηλο ὀρθολογιστικὸ χαρακτῆρα. Πιστεῦεται ὅτι ἡ ἀνθρώπινη λογικὴ εἶναι τὸ σκαλοπάτι ποὺ μᾶς ἀναβιβάζει στὸν Θεό, ἀφοῦ αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἰσδύῃ καὶ νὰ διερευνᾷ ὅλα τὰ μυστήρια τῆς πίστεως.

Στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀντίθετα, ἡ ἔμφασις δίδεται στὴν νῆψι καὶ τὴν προσευχή, ὡς πηγῶν καθάρσεως καὶ φωτισμοῦ γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῆς θεογνωσίας καὶ τὴν διείσδυσι στὸ μυστήριον τῆς ἀληθοῦς Θεολογίας⁵².

Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος εἶναι ὁ θεωρητικὸς ὑπέρμαχος τῆς αἰρέσεως τοῦ *Filioque* καὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ θεωρεῖται μέγιστος πατήρ, διδάσκαλος καὶ ἅγιος τῶν Παπικῶν.

Ἐκτὸς λοιπὸν ἀπὸ τῆς δογματικῆς διαφορῆς τοῦ *Filioque* καὶ τοῦ παπικοῦ πρωτείου στὴν Ἐκκλησία, ὑπάρχουν **καὶ ἄλλες σημαντικὲς διαφορῆς**⁵³ **μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παπικῶν:**

Οἱ Δυτικοὶ **ἐπέβαλαν** τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀγαμία τοῦ Κλήρου, **καθώρισαν** τὴν νηστεία τοῦ Σαββάτου, **εἰσήγαγαν** τὴν χρῆσι ἀζύμου

καὶ ὄχι ἐνζύμου ἄρτου στήν τέλεσι τῆς Θείας Εὐχαριστίας, **ἄλλαξαν** τὸν τύπο τοῦ Βαπτίσματος, καὶ ἐνεφάνισαν **νέες αἰρετικὲς διδασκαλίαι**:

- περὶ τοῦ Καθατηρίου πυρὸς γιὰ τὶς ὄχι ἀπόλυτα δίκαιες ψυχὲς μετὰ θάνατον,
- περὶ τῶν λεγομένων λυσιποίνων ἀφέσεων, ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος «ἐξαγορασμοῦ» τῆς σωτηρίας,
- περὶ τῆς λεγομένης Μαρριολατρίας μὲ τὶς δογματικὲς ἐκτροπὲς τῆς ἀσπίλου συλλήψεως καὶ τῆς ἐνσωμάτου ἀναλήψεως τῆς Παναγίας,
- περὶ τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν Δώρων στήν Λειτουργία διὰ μόνης τῆς ἐκφωνήσεως τῶν ἰδρυτικῶν λόγων τοῦ Μυστηρίου καὶ ὄχι διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄλλες.

Ἐπίσης, **ἐπέφεραν** γενικώτερες καινοτομίες στήν θεία λατρεία, στήν διακόσμησι τῶν Ναῶν (νέα ἀντίληψις γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τῆς εἰκονογραφίας) καὶ στήν ἄσκησι τῆς πνευματικῆς ζωῆς μὲ τὴν χαλάρωσι ἕως καὶ πλήρη κατάργησι, γιὰ παράδειγμα, τοῦ θεοπαραδότου θεσμοῦ τῆς **νηστείας**.

Ἄξιζει ἐπ' αὐτοῦ νὰ ἀναφέρουμε κάτι τὸ κωμικοτραγικόν: Σὲ σχετικὰ πρόσφατη «Κατήχησι» πίστεως οὐνίτου ἐπισκόπου ἀναγράφεται, ὅτι ὅταν ὑπάρχη νηστεία οἱ πιστοὶ ὑποχρεοῦνται νὰ φάγουν μόνον μία φορὰ τὴν ἡμέρα, ἀλλὰ ὅσο θέλουν καὶ ὅ,τι θέλουν· ὁ μόνος περιορισμὸς εἶναι τὸ γεῦμα νὰ μὴ ἔχη διάρκειαν πέραν τῶν δύο ὥρων⁵⁴!...

Ἦσθε αὐτὲς οἱ ἐνδεικτικὲς διαφορὲς ὑποδηλώνουν **μίαν ἄλλη ἀντίληψιν** περὶ Θεοῦ, κόσμου, ἀνθρώπου, ἐκκλησίας καὶ σωτηρίας.

Ἡ διδασκαλία περὶ σωτηρίας τῶν Δυτικῶν εἶναι γενικῶς **δικανική**. Στὴν Ὁρθόδοξιν Παράδοσιν σωτηρία σημαίνει συγχώρησις, ζωοποίησις καὶ θέωσις τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἀνθρώπου, διὰ τῆς Ἐνσάρκου Οἰκονομίας τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὁ Χριστὸς ἔπαθε καὶ ἀνέστη ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὸν ἄνθρωπον, γιὰ νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, τὸν θάνατον καὶ τὸν διάβολον. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ σημαίνει θεραπεία ἀπὸ τὰ πάθη διὰ τῆς Ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ⁵⁵.

Στὴν Δύσι ἡ σωτηρία περιορίζεται μόνον στὴν δικανικὴ ἱκανοποίησι τῆς τρωθείσης ἀπὸ τὴν ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου θείας δικαιοσύνης, διὰ τοῦ σταυρικοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστός, κατ' αὐτὴ τὴ διαστρέβλωσι, ἔπρεπε νὰ πάθῃ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ. Ὅλο τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ πῶς ὁ ὠργισμένος γιὰ τὴν παρακοὴ τοῦ ἀνθρώπου Θεὸς θὰ ἐξευμενισθῇ ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ τοῦ παράσχῃ ἔτσι τὴν εὐνοιά του, καὶ ὄχι τὸ πῶς ὁ χωρισμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ γι' αὐτὸ νεκρωμένος ἄνθρωπος θὰ ἐπανασυνδεθῇ μὲ τὸν Θεό, θὰ ζωοποιηθῇ καὶ θὰ θεωθῇ.

Ἡ θέωσις, ἡ Χριστοποίησις καὶ ἡ ἀπόκτησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, χάθηκε στὴν Δύσι. Προέχει ἡ «δικαίωσις» ἀπὸ νομικῆς ἀπόψεως. Ἡ νοσηρὴ προσήλωσις στὸν σταυρό, χωρὶς ταυτόχρονη θεὰ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Μεταμορφώσεως κάνουν ὅλο τὸν δυτικὸ χριστιανισμὸ θλιβερὰ «σταυρώσιμο»⁵⁶.

Παράλληλα, ὁ Παπισμὸς ὑποκίνησε τὶς γνωστὲς **Σταυροφορίες**⁵⁷ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τοὺς Μουσουλμάνους, οἱ ὁποῖες ὁμως ἐξελίχθησαν σὲ πραγματικὴ μάστιγα γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή. Ἐξ ἁμαρτηθῶμε ὅτι ἡ πρώτη Ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένε ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς σταυροφόρους τὸ 1204 καὶ τὰ ἔκτροπα ποὺ συνέβησαν τότε ἦσαν χειρότερα καὶ ἀπὸ αὐτὰ τῶν ἄλλοθρήσκων Τούρκων τῆς δευτέρας ὀριστικῆς Ἀλώσεως τοῦ 1453!

Τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἄλλωστε καθιερώθηκε ἐπίσημως καὶ ἡ **διπλὴ ἐξουσία**⁵⁸ τοῦ Πάπα, ἐκκλησιαστικὴ καὶ πολιτικὴ, κάτι τὸ ἐντελῶς ἀντι-ευαγγελικὸ καὶ ἀπαράδεκτο.

2. «Ἐνωτικὲς Σύνοδοι»

ΒΕΒΑΙΩΣ, ἐνωτικὲς προσπάθειες ἐγίνοντο καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι δὲν ἀρνοῦνταν κατηγορηματικὰ κάθε ἰδέα διαπραγματεύσεως γιὰ εἰρήνη, σύμφωνα πάντοτε μὲ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες καὶ τὴν Ἐκκλη-

σιαστική Παράδοσι, μέσω Συνόδου, όπου και επίστευαν, ίσως άφελώς, ότι θα έθριάμβευε ή αλήθεια και θα επήρχετο ή ένότης τής Πίστεως⁵⁹.

Όμως, οι άποπειρες αυτές, κατόπιν μάλιστα αύτοκρατορικής πρωτοβουλίας καθαρά πολιτικής σκοπιμότητος, είχαν τραγικά άποτελέσματα.

Δύο «ένωτικές» σύνοδοι έγιναν: τὸ 1274 στὴν **Λυών** καὶ τὸ 1438/1439 στὴν **Φερράρα - Φλωρεντία**, οι ὁποῖες απέβλεπαν στὴν καθυπόταξι τῶν Ὁρθοδόξων.

Στὴν **πρώτη περίπτωση**⁶⁰ έγινε απλώς μία πανηγυρική ἐπιβεβαίωσις τῶν παπικῶν πλανῶν, ἡ δὲ ὠμὴ καὶ βίαιη προσπάθεια τοῦ ἐξωμότου αύτοκράτορος Μιχαὴλ Η΄ τοῦ Παλαιολόγου νὰ ἐπιβάλῃ τὴν ψευδένωσι στοὺς ὑπηκόους του, ἀνέδειξε μάρτυρας καὶ ὁμολογητὰς τῆς Πίστεως. Οἱ Ὁρθόδοξοι παρεδίδοντο προθύμως σὲ φρικτὰ βάσανα καὶ θανάτους, γιὰ νὰ διαφυλαχθοῦν ἀπὸ τὸν ψυχικὸ ὄλεθρο τοῦ λατινισμοῦ!

Στὴν **δεύτερη περίπτωση**⁶¹ διεξήχθησαν συζητήσεις γιὰ κάποιες ἀπὸ τὶς διαφορές, ἀλλὰ ἡ τελικὴ συμφωνία, ὑπὸ τὴν ἀφόρητη πίεσι τῶν γεγονότων, ἦταν μία στυγνὴ ἐπιβολὴ τῶν παπικῶν θέσεων, μὲ τὴν συγκατάβασι νὰ διατηροῦν οἱ Ἀνατολικοὶ τὶς ἰδιαίτερες παραδόσεις τῆς Ἐκκλησίας τους.

Εἶναι σὲ ὄλους γνωστὸν, ὅτι ἡ ἡρωϊκὴ στάσις τοῦ Ἁγίου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ διέσωσε τὴν Ὁρθόδοξη συνείδησι τῆς Ἀνατολῆς, τὸν πολῦτιμο θησαυρὸ τῆς ἀληθοῦς Πίστεως. Ὁ Ἅγιος ἀγωνίσθηκε ἐν συνεχείᾳ μὲ ὅλη τὴν δύναμι τῆς ψυχῆς του κατὰ τῶν Λατινοφρόνων, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ ἀποφεύγωνται ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους ὅπως φεύγει κάποιος «ἀπὸ ὄφεως»⁶², διότι ἡ κοινωνία μας μὲ αὐτοὺς θὰ μᾶς ἐχώριζε ἀπὸ τὸν Θεόν⁶³!...

Γενικῶς, μπορούμε νὰ παρατηρήσουμε ἐπὶ τῶν δῆθεν ἐνωτικῶν αὐτῶν συνόδων, ὅτι δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ συνεννόησις, διότι δὲν ἐπελύοντο πρωτίστως τὰ βασικὰ θέματα δογματικῆς φύσεως. Χάθηκε ἡ βάση τῆς κοινῆς Παραδόσεως, ἐξ αἰτίας τῆς νέας πορείας τοῦ Χριστιανισμοῦ ποὺ χαράχθηκε στὴν Δύσι μὲ τὴν ἀνάπτυξι τῆς

σχολαστικής θεολογίας και τών όρισμών της, την δογματική πλέον διατύπωση του *Filioque* από την Σύνοδο της Λυώνος και τις έκτεταμένες παπικές μεταρρυθμίσεις που έπλητταν την ίδια την φύση της Έκκλησίας στην Δύση⁶⁴.

Είναι δέ χαρακτηριστικό, ότι και στις δύο προαναφερθείσες συνόδους, οι όποιες λογίζονται από τους Παπικούς ως οίκουμενικές, υπάρχουν άφορισμοί έναντίον όσων δέν δέχονται τις παπικές θέσεις, οι όποιοι φυσικά δέν έχουν άρθη ποτέ από κανέναν μέχρι σήμερα⁶⁵.

Οί Όρθόδοξοι δέν έπαιαν να υπενθυμίζουν στην υπερφίαλη Ρώμη, δια στόματος του Άγίου Μάρκου Εύγενικού, ότι είναι αδύνατον να άνακληθῆ ή ειρήνη, εάν δέν λυθῆ πρώτα τὸ αίτιον του σχίσματος⁶⁶. Και αυτό ούσιαστικῶς δέν είναι άλλο από τὸν «**τύφον**» (έπαρσι, άλαζονεία) τών Λατίνων, όπως τὸ καθώρισε ὁ Άγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς¹⁹. Διότι, κατά τὸν Άγιο Συμεών Θεσσαλονίκης, ή προσθήκη του *Filioque* όφείλεται στην υπερηφάνεια τών λατίνων. Ὁ Απόστολος Πέτρος έπήρθη ένώπιον του Κυρίου ὅτι δέν θα Τὸν πρόδιδε και έπεσε στην τριπλή άρνησι, αλλά ήγέρθη δια τῆς μετανοίας. Λοιπόν, λέγει ὁ Άγιος Συμεών, και οι Λατῖνοι ἄς μῆ μιμοῦνται τὸν Πέτρο μόνον στην έπαρσι, αλλά ἄς τὸν ὁμοιάσουν και στην μετάνοια, ὥστε να έγερθοῦν από την πτώσι και να επανέλθουν στην Όρθοδοξία, και τότε θα τοὺς αποδοθῆ προθύμως τὸ πρωτεῖον τῆς τιμῆς που τοὺς ἀρμόζει⁶⁷!...

Αὐτή είναι ή γλώσσα τών Άγίων!

3. Διάκρισις Ἀκτίστου Οὐσίας και Ἀκτίστων Ἐνεργειῶν στὸν Θεὸ

ΚΑΙ ἄς έλθουμε τώρα σὲ ἓνα πολὺ σπουδαῖο και κρίσιμο θέμα, τὸ ὁποῖο συνιστᾶ ἴσως **την πλέον ούσιώδη πνευματική διαφορά μας** με τοὺς Παπικούς.

Εἶπαμε, ὅτι ή αἰώνια Ἐκπόρευσις του Άγίου Πνεύματος από την Ὑπόστασι του Πατρὸς δέν συμπίπτει με την έν χρόνω πέμψι και

άποστολή του Ἁγίου Πνεύματος, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται «διὰ» ἢ «ἐκ» τοῦ Υἱοῦ. Αὐτὸ τὸ ἐτόνιζε ἰδιαίτερα ὁ Μέγας Φώτιος στὴν ἀντιμετώπισί του τῆς αἰρέσεως τοῦ *Filioque* ⁶⁸.

Μία Ὁρθόδοξη Σύνοδος στὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1285, ἡ γνωστὴ ὡς Σύνοδος τῶν Βλαχερνῶν, ὑπὸ τὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο τὸν Κύπριο, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὸ *Filioque* καὶ ἀπέρριψε τὴν ψευδένωσι τῆς Λυῶνος τοῦ 1274, ἀνεγνώρισε μία αἰώνια ἔκφανσι, φανέρωσι καὶ ἔκλαμψι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος «διὰ» τοῦ Υἱοῦ, ἡ ὁποία φυσικὰ δὲν σημαίνει οὔτε ταυτίζεται μὲ τὴν αἰώνια ὑπαρκτικὴ Ἐκπόρευσι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, τῆς μόνης Αἰτίας στὴν Θεότητα ⁶⁹.

Καὶ τοῦτο, διότι τὰ Χαρίσματα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶναι κτιστὲς πραγματικότητες, ἀλλὰ αἰώνια ἄκτιστη Χάρις ἢ Ἐνέργεια Θεοῦ. Σὲ αὐτὴν τὴν ἄκτιστη θεία ζωὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει πρόσβασι διὰ μέσου τοῦ Σώματος τοῦ Ἐνσαρκωμένου Λόγου. Γι' αὐτό, ἡ Χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔρχεται πράγματι σὲ μᾶς «διὰ» ἢ «ἐκ» τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ δίδεται δὲν εἶναι οὔτε ἡ Ὑπόστασις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὔτε μία κτιστὴ χάρις, ἀλλὰ ἡ ἐξωτερικὴ Φανέρωσις, ἡ ἀγιάζουσα Ἐνέργεια, ἡ Τριαδικὴ Ζωὴ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία, ἂν καὶ θεϊκὴ καὶ ἄρα ἄκτιστη, εἶναι διαφορετικὴ, καίτοι ἀχώριστη, ἀπὸ τὰ Πρόσωπα καὶ τὴν Οὐσία Του ⁷⁰.

Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς μᾶς βεβαιώνει ἐκ τῆς πείρας του, ὡς θεωρὸς τοῦ ἀκτίστου θαβωρίου Φωτὸς τῆς θεότητος, μὴ καινοτομῶν, ἀλλὰ ὑπεραπιζόμενος τὴν μία καὶ μόνη Παράδοσι τῆς Ἐκκλησίας ⁷¹, ὅτι στὸν Θεὸ ἔχουμε **διάκρισι κοινῆς Οὐσίας τῶν Προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἡ Ὅποια εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσιτη γιὰ τὴν κτίσι καὶ τὰ δημιουργήματα, καὶ κοινῆς Ἐνεργείας, ἡ ὁποία εἶναι προσιτὴ, δηλαδὴ μεθεκτὴ, ἀπὸ τὴν δημιουργία** ⁷².

Ἡ θεία αὐτὴ Χάρις ἢ Ἐνέργεια, ἡ ὁποία μεταδίδεται μέσῳ τῶν ἁγίων ἀρετῶν καὶ ἰδίως μέσῳ τῶν Ἁγίων Μυστηρίων, ἀγιάζει πραγματικὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν θεοποιεῖ. Δὲν μπορούμε νὰ ἐνωθοῦμε μὲ τὴν Οὐσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον καὶ γιὰ τοὺς Ἁγίους Ἀγγέλους.

Γινόμαστε όμως θεοὶ κατὰ χάριν, διότι ἐνωμόμαστε μὲ τὴν θεία Χάρι ἢ Ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ἢ Ὅποια εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ φανέρωσις Του, κατὰ τὸ μέτρο τῆς δεκτικότητος ἢ χωρητικότητός μας, κατὰ τὸν βαθμὸ καθάρσεώς μας. Κάποιοι ἐκλεκτοὶ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ δέχονται τόσο πλοῦσια τὴν Χάρι, ὥστε καὶ μετὰ τὴν κοίμησί τους, τὰ σώματά τους νὰ παραμένουν ἀδιάφθορα καὶ τὰ λείψανά τους νὰ εὐωδιάζουν, ὡς προοίμιον τῆς Κοινῆς Ἀναστάσεως.

Οἱ Παπικοὶ πιστεύουν ὅτι ἡ Ἄκτιστη Οὐσία τοῦ Θεοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν Ἄκτιστη Ἐνέργειά Του καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἐπικοινωνεῖ μὲ τὴν κτίσι καὶ τὸν ἄνθρωπο μόνον μέσῳ τῶν κτιστῶν ἐνεργειῶν Του. Ἡ Χάρις ποὺ ἀγιάζει τὸν ἄνθρωπο, θεωρεῖται γι' αὐτοὺς κτιστὴ ἐνέργεια. Ὅμως, μία κτιστὴ ἐνέργεια δὲν μπορεῖ νὰ παράσχη Ἀγιασμό.

Ὅπως καταλαβαίνουμε, τὸ θέμα δὲν εἶναι ἀπλῶς θεωρητικό, ὅπως ἴσως φαίνεται, ἀλλὰ ἔχει ἄμεση ἐπίπτωσι στὴν πίστι, στὴν πνευματικὴ ζωὴ καὶ στὴν σωτηρία!

Ἄν ἡ Χάρις εἶναι κτιστὴ, τότε ὁ Χριστιανὸς εἶναι καταδικασμένος, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ θεωθῇ. Στους Παπικοὺς δὲν ὑπάρχει ἔννοια θεώσεως καὶ δοξασμοῦ, ἀφοῦ γι' αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε μπορεῖ νὰ ἐνωθῇ πραγματικὰ μὲ τὸν Θεό⁷³. Ἄγνοοῦν τὴν ἡσυχαστικὴ μέθοδο θεραπείας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος μέσα στὴν Ἐκκλησία, γι' αὐτὸ καὶ ἔχουν ἄλλου εἴδους πνευματικὴ ζωὴ καὶ ἄλλο πρᾶγμα θεωροῦν αὐτοὶ ὡς ἀγιασμό καὶ σωτηρία.

Ἡ Δύσις ἐπιμένει μέχρι σήμερα στὴν πλάνη αὐτή, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀφήνῃ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κόσμον ἐκτὸς τῆς Θείας Ζωῆς⁷⁴.

Ὅντως, οἱ Παπικοί, δέσμοι τοῦ ὀρθολογισμοῦ τους, αὐτοκαταδικάζονται:

«Στους δυτικούς θεολόγους φαινόταν (ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ) ὅτι ἦταν καθαρὴ αἵρεση· δὲν μπορούσε νὰ συνδιαλλαγῇ μὲ τὸν θωμισμό»⁷⁵, δηλαδὴ μὲ τὸν σχολαστικισμό τους!

Καὶ ἐπίσης, *«οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Παλαμισμού δὲν μπορούσαν νὰ δεχθοῦν ὅτι ἡ χάρις ἦταν ἄκτιστη ἢ ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ἐξισωθεῖ μὲ*

τὸ θεῖον φῶς. Οἱ δωρεές τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι, γιὰ τὴ Δύση, κτιστές δωρεές. Γιὰ τοὺς δυτικούς θεολόγους, ἂν ποτὲ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἰδεῖ τὸν Θεὸ μὲ σωματικὰ μάτια... βλέπει τὸ Θεὸ στὴν Οὐσία Του μὲ κάποια ὑπερφυσικὴ πρόσθετη δωρεά»⁷⁶, κάτι τὸ ἐντελῶς αἰρετικὸ καὶ βλάσφημο γιὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο Παλαμᾶ καὶ ὅλη τὴν Ὁρθόδοξη Παράδοσι!...

Πραγματικά, εὕρισκόμεθα ἐνώπιον δύο τελείως διαφορετικῶν πνευματικῶν κόσμων⁷⁷!...

Πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπογραμμίσουμε, ὅτι ὑπάρχει μία ὀργανικὴ καὶ ἀμοιβαία ἐξάρτησις μεταξὺ τῆς διττῆς προόδου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (αἰώνιου καὶ χρονικῆς) καὶ τῆς διακρίσεως Οὐσίας καὶ Ἐνεργείας. Ὅποιος, πράγματι, δὲν δέχεται αὐτὴν τὴν διάκρισι, ὀδηγεῖται κατ' ἀνάγκη στὸ *Filioque*, ἐφ' ὅσον αὐτομάτως καταλήγει στὴν ταύτισι τοῦ τρόπου ὑπάρξεως τῆς Ἁγίας Τριάδος πρὸς τὸν τρόπο τῆς φανερώσεως Της, δηλαδὴ τῆς Θεολογίας πρὸς τὴν Οἰκονομία. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη μὲ τὴν Δύσι. Ἡ ἐμμονὴ τῆς Δύσεως στὸ *Filioque*, ὀφείλεται κυρίως στὴν ἔλλειψι αἰσθήσεως τῆς διακρίσεως αὐτῆς⁷⁸.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐπικυρώθηκε διὰ τριῶν μεγάλων Συνόδων στὴν Κωνσταντινούπολι τῶν ἐτῶν 1341, 1347 καὶ 1351, οἱ ὁποῖες μποροῦν κάλλιστα νὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ τὴν συνείδησι τῶν Ὁρθοδόξων ὡς ἡ **Θ' Οἰκουμενικὴ**⁷⁹, μετὰ τὴν **Η' Οἰκουμενικὴ** τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ ἔτους 879, ἐπὶ Φωτίου τοῦ Μεγάλου.

4. Ἡ Οὐνία

ΚΑΙ ὅμως, οἱ Λατῖνοι δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐφευρίσκουν νέες μεθόδους καὶ τρόπους ὑποταγῆς τῶν ἀπειθῶν καὶ δυστρόπων, κατ' αὐτοὺς, Ὁρθοδόξων, προκειμένου νὰ τοὺς παρασύρουν καὶ αὐτοὺς στὴν πλάνη τους.

Ἡ περισσότερο φοβερὴ καὶ ὑπουλὴ μέθοδός τους ἦταν αὐτὴ τῆς Οὐνίας, ἐκ τῆς ἀντιστοίχου πολωνικῆς λέξεως ποὺ σημαίνει τὴν *ἐνωσι*.

Ἡ πρόσδοσις ἐμφάσεως ἀπὸ μέρους τῶν παπικῶν ἐξ ὀλοκλήρου

στον θεσμό του παπικού πρωτείου, ως μονίμου και όρατου κριτηρίου Ἀληθείας στην Ἐκκλησία, τους ἔδωσε μία μεγάλη «εὐελιξία» ως πρὸς τὴν ἀνεκτὴ ποικιλία καὶ διαφορότητα σὲ θέματα δογματικὰ καὶ λειτουργικά.

Ἔχει ὀρθὰ παρατηρηθῆ, ὅτι τελικὰ αὐτὸ ποῦ ἐνδιαφέρει τὴν Ρώμη εἶναι νὰ ἀποδεχθοῦν ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τὴν ὕπαρξι ἐνὸς ὑπερτάτου κριτηρίου, παρὰ ἐνὸς εἰδικοῦ δογματικοῦ συστήματος⁸⁰. Ἄν δηλαδὴ ὑπάρξει ἀποδοχὴ τοῦ παπικοῦ πρωτείου, δὲν ὑπάρχει πλέον ἐπιμονὴ ἀπὸ τοὺς παπικοὺς σὲ ἄλλα θέματα δογματικῆς ἢ λειτουργικῆς συμφωνίας καὶ συνταυτισμοῦ, παρ' ὅλον ὅτι μία ἄσκησις πιέσεως γιὰ σταδιακὴ ἔως πλήρη λατινοποίησι τοῦ προσαρτωμένου διὰ τοῦ τρόπου τούτου στὴν ἔδρα τῆς Ρώμης εἶναι ἀναπόφευκτη⁸¹.

Ἔτσι, ἡ Ρώμη δέχεται διὰ τῆς Συνόδου τοῦ Λατερανοῦ τοῦ 1215, ὅτι μποροῦν οἱ διάφοροι λαοὶ νὰ κρατοῦν τὶς παραδόσεις τους, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωρίζουν καὶ νὰ μνημονεύουν τὸν Πάπα καὶ νὰ ἀνήκουν στὴν παπικὴ ἐκκλησία. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἀκόμη καὶ τὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως μπορεῖ νὰ ἀπαγγέλεται χωρὶς τὴν προσθήκη τοῦ *Filioque*.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς Οὐνίας⁸². Τυπικὸ καὶ ἐμφάνισις ὀρθόδοξη. Ὑπαγωγή, καὶ ἄρα πίστις, Παπικὴ.

Μία οὐνιτικοῦ τύπου ἔνωσις ἦταν ἡ τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας, τὴν ὁποίαν προαναφέραμε. Ὅταν ὅμως ἡ Ρώμη διεπίστωσε, ὅτι ἡ βάση τοῦ ἐνωτικοῦ ὅρου τῆς συνόδου αὐτῆς δὲν γινόταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους, ἐξαπέλυσε τὰ τάγματα τῶν Ἰησουϊτῶν [τὴν προπαγανδιστικὴ αὐτὴ δύναμι «κρούσεως» τῶν παπικῶν], γιὰ νὰ προωθήσουν τὴν ὑπόθεσι τῆς ἐνώσεως μὲ ὁποιοδήποτε τρόπο μποροῦσαν, ἰδίως στὶς περιοχὲς τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Νοτιοδυτικῆς Ρωσίας⁸³.

Τὸ 1596 συνεκλήθη ἡ σύνοδος τῆς **Βρέσδης**, διὰ τῆς ὁποίας ἐνώθηκαν, δηλαδὴ ὑποτάχθηκαν, στὴν Ρώμη, μέγα πλῆθος κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ὀρθοδόξων, διατηρώντας τὰ ἐκκλησιαστικά τους ἔθιμα. Τίποτε δὲν πρόδιδε σὲ αὐτοὺς ὅτι δὲν ἦσαν ὀρθόδοξοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μνημόσυνο τοῦ Πάπα τῆς Ρώμης, πρὸς ἐξαπάτησιν τοῦ ποιμνίου καὶ

ἄγραν προσηλύτων στήν αἵρεσι. Ὑπῆρξαν βέβαια ἡρωϊκοὶ ἀγῶνες ἀντιστάσεως τῶν Ὁρθοδόξων ἐναντίον τῆς δολίου αὐτῆς ἐπιβουλῆς, καὶ ἀνεδείχθησαν καὶ νέοι Μάρτυρες καὶ Ὁμολογητὲς τῆς Πίστεως⁸⁴.

5. Σχέδιο μυστικοῦ ἐξουνιτισμοῦ τῶν Ὁρθοδόξων

Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ἐξουνιτισμοῦ τῶν ὑποδούλων πλέον στοὺς Ὀθωμανοὺς Ὁρθοδόξων τῆς Ἀνατολῆς ἦταν περισσότερο συγκεκαλυμμένη καὶ προσεγμένη.

Ὁ Πάπας Γρηγόριος ὁ ΙΓ΄ ἴδρυσε τὸ 1577 στήν Ρώμη τὸ Κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδιῶν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, ὥστε ἐν συνεχείᾳ νὰ διαβρώνουν αὐτὰ τὴν Ὁρθόδοξὴ Ἐκκλησία ἐκ τῶν ἔσω καὶ νὰ προετοιμάζουν τὴν ὑποταγὴ τῆς⁸⁵. Ὅπως φαίνεται, ἡ παπικὴ αὐτὴ προσπάθεια ἀπέδιδε «καρπούς»!

Πράγματι, στὰ μέσα τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος, ὁ θαρραλέος ὑπερασπιστὴς τῆς Πίστεως, ὁ ἐκ Χίου ἱατροφιλόσοφος Εὐστράτιος Ἀργέντης κατήγγειλε, ὅτι τὸ Κολλέγιο αὐτὸ εἶχε σκοπὸ νὰ ἐξαπατᾷ τοὺς Ἕλληνες νέους, οἱ ὁποῖοι ἐσπούδαζαν σὲ αὐτό, ἐφ' ὅσον τοὺς προέτρεπε, μετὰ τὴν ἀποφοίτησί τους καὶ τὴν προσχώρησί τους στὸν Παπισμὸ, νὰ ἐπιζητοῦν ἱερατικὴ χειροτονία ἀπὸ τοὺς Ὁρθοδόξους Ἀρχιερεῖς τῶν τόπων τους, προκειμένου νὰ γίνωνται ἀποδεκτοὶ ἀπὸ τὰ ὀρθόδοξα ποίμνια καὶ νὰ ἐργάζωνται ἀποτελεσματικώτερα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνώσεως ὑπὲρ τῆς Ρώμης ὡς κρυφοὶ πράκτορες τοῦ Παπισμοῦ⁸⁶!

Ἡ φρικτὴ αὐτὴ καταγγελία δὲν ἦταν ὑπερβολικὴ ἢ φανταστικὴ. Ἦταν ἡ πικρὴ ἀλήθεια!

Ἀπὸ τὸν ΙΖ΄ ἡδὴ αἰῶνα ἐτέθη σὲ ἐφαρμογὴ ἀπὸ τοὺς Ἰησουῖτες, ἓνα **μακρόπνοο σχέδιο ἐξουνιτισμοῦ** τῶν Ὁρθοδόξων. Κατῶρθωναν νὰ ἀποσποῦν ὁμολογίαις λατινικῆς πίστεως ἀπὸ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, συμπεριλαμβανομένων ὄχι μόνον ἀπλῶν κληρικῶν, **ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἀρχιερέων**, καὶ τοὺς προέτρεπαν νὰ μὴ γνωστοποιοῦν τὴν μεταστροφή τους, ἀλλὰ νὰ ἐργάζωνται ὑπὲρ τῆς νέας τους ἐκκλησίας **μυστικῶς**, ὥστε μὲ τὴν κατάλληλη προετοιμασία τοῦ ἐδάφους, νὰ ἐπέλθῃ ἡ

ύποταγή τῶν Ὁρθοδόξων στὸν Παπισμὸ πραξικοπηματικῶς! Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ διακηρυχθῆ αἰφνίδια ἔνωσις μὲ τὴν Ρώμη ἀκόμη καὶ ἐνὸς ὀλοκλήρου ὀρθοδόξου Πατριαρχείου!

Ἐνα παρόμοιο μυστικὸ δίκτυο προετοιμασίας οὐνιτικῆς ἐνώσεως ἐλειτούργησε «ἀποτελεσματικὰ» πρὶν ἀπὸ τὴν σύνοδο τῆς Βρέσδης ποὺ προαναφέραμε⁸⁷.

Τὴν μέθοδο αὐτὴ ἐφήρμοσαν οἱ παπικοὶ καὶ στὴν μέση Ἀνατολὴ καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ «ἐπιτυχία» τους στὴν Ἀντιόχεια. Κατωρθώθηκε ἡ διάσπαισις τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, τὸ ὁποῖο ἀπεστερήθη τοῦ μισοῦ καὶ πλέον ποιμνίου του, ποὺ ἀπετέλεσε στὸ ἐξῆς τὸ οὐνιτικὸ μελχιτικὸ λεγόμενον πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς⁸⁸.

6. Ἡ Παπικὴ Ἡμερολογιακὴ Καινοτομία

ΤΟΝ ΙΣΤ΄ αἰῶνα ὁ Παπισμὸς, στὴν συνέχεια τῆς πλημμυρίδος τῶν Καινοτομιῶν του, οἱ ὁποῖες ὠδήγησαν ὡς γνωστὸν στὴν ἀντίδρασι τῆς Μεταρρυθμίσεως (Προτεσταντισμοῦ) καὶ τὸν κατακερματισμὸ τοῦ αἰρετικοῦ Δυτικοῦ Χριστιανισμοῦ, προέβη καὶ στὴν Ἡμερολογιακὴ Μεταρρύθμισι τοῦ Πάπα Γρηγορίου τοῦ ΙΓ΄. Ἄς θυμηθοῦμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ποὺ ἴδρυσε τὸ οὐνιτικὸ κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου στὴν Ρώμη γιὰ τοὺς ἐλληνόπαιδες.

Ὁ φιλόδοξος αὐτὸς Πάπας θέλησε νὰ ὑλοποιήσῃ μία ἐπιθυμία ποὺ ὑφίστατο ἀπὸ πολλοῦ στὸν Παπισμὸ, περὶ τῆς ἀστρονομικῆς διορθώσεως τοῦ σφάλματος τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἡμερολογίου (κάθε 128 ἔτη «χάνει» μία ἡμέρα), τὸ ὁποῖο διετηρεῖτο ἐν χρήσει στὴν Ἐκκλησία, ὥστε νὰ ἐπανεέλθῃ ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία στὴν 21η Μαρτίου πρὸς ὀρθὸ ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα, ὅπως τὴν καθώρισε δῆθεν ἡ Ἁγία Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος. Καὶ λέγουμε *δῆθεν*, διότι ἡ Ἁγία Σύνοδος δὲν καθώρισε τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ ἀστρονομικῶς, δηλαδὴ φυσικῶς ἢ πραγματικῶς, ἀλλὰ «θετῶς», δηλαδὴ ἡμερολογιακῶς/συμβατικῶς⁸⁹.

Ἡ κυριώτερη μέριμνα τῆς Ἁγίας Συνόδου ἦταν νὰ συνεορτάζουσι ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τὴν ἴδια ἡμέρα τὸ Πάσχα καὶ νὰ μὴ συμπίπτῃ ὁ

έορτασμός τους με αυτόν του νομικού πάσχα τῶν Ἰουδαίων⁹⁰. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ἐτέθησαν καὶ οἱ γνωστοὶ τέσσερις ἀναγκαῖοι «Διορισμοὶ» περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς Ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

Καὶ οἱ δύο ἀνωτέρω βασικὲς συνοδικὲς ἐπιδιώξεις περὶ έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα παρεβιάσθησαν ἀπὸ τοὺς Παπικούς, ἐν ὀνόματι τῆς ἀστρονομικῆς, ἥτοι ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας. Βλέπουμε δηλαδὴ καὶ ἐδῶ καθαρὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχολαστικοῦ καὶ ὀρθολογιστικοῦ πνεύματος τῆς παπwsύνης εἰς βάρος τῆς Πίστεως καὶ τῆς εὐσεβείας.

Διότι παρεβιάσθησαν ὅλοι οἱ «Διορισμοὶ» περὶ Ἁγίου Πάσχα τῆς Ἁγίας Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸ Πάσχα πλέον τῶν Παπικῶν ὄχι μόνον συνεορτάζεται, ἀλλὰ πολλὲς φορές προηγεῖται τοῦ νομικοῦ πάσχα τῶν Ἰουδαίων⁹¹!

Παρ' ὅλον ὅτι τὸ γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο ἦταν καὶ ἀπὸ ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως ἀτελές, καὶ ἐξεφράσθησαν μάλιστα σοβαρὲς ἐπιφυλάξεις γιὰ τὸν παραβιασμὸ τῶν «Διορισμῶν» τοῦ Πάσχα ἀπὸ αὐτό, ὁ Πάπας Γρηγόριος τὸ καθιέρωσε καὶ τὸ ἐφήρμοσε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1582⁹².

Ἄμεσως ἐστάλησαν ἀντιπρόσωποὶ του στὴν Κωνσταντινούπολι, προκειμένου νὰ πεισθῆ καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β΄ νὰ δεχθῆ τὴν Καινοτομία. Οἱ Ὀρθόδοξοι ἀντέδρασαν χωρὶς καθυστέρησι. Συνεκλήθησαν τρεῖς Πανορθόδοξοι Σύνοδοι στὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1583, τὸ 1587 καὶ τὸ 1593, οἱ ὁποῖες ἀπέκρουσαν καὶ κατεδίκασαν τὴν Καινοτομία τοῦ Γρηγοριανοῦ Πασχαλίου καὶ Μηνολογίου τῶν αἰρετικῶν Παπικῶν καὶ διεκήρυξαν τὴν ἀμετάβλητη ἐμμονὴ στὰ καθιερωμένα καὶ παραδεδομένα παρὰ τῆς Ἁγίας Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας⁹³.

Ἡ νέα ἡμερολογιακὴ ρύθμισις, κατὰ τὸν Πατριάρχην Ἱερεμίαν, συνιστᾷ «σύγχυσις» καὶ «παγκόσμιον σκάνδαλον», διότι δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τῆς τὸ αὐτονόητον γιὰ τοὺς Ὀρθοδόξους, ὅτι ἔστω καὶ ἂν ὁ χρόνος καὶ ἡ κίνησις τῶν φωστήρων δημιουργοῦν κάποια ἀνωμαλία στὴν εὐρεσι

τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, ὅμως ἡ εὐσέβεια δὲν παραβλάπτεται ἀπὸ τοῦτο οὔτε εἰς τὸ ἐλάχιστον⁹⁴.

Ἡ νέα καινοτομία συνήντησε ἀντίδρασι στὴν ἴδια τὴν αἰρετικὴ Δύσι, πολλῶ μᾶλλον στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή! Προσπάθειες ἐπιβολῆς τῆς διὰ πολιτειακῶν ρυθμίσεων ἢ καὶ πιέσεων κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Λευκορωσία, Οὐκρανία, Πολωνία, Λατβία καὶ Ρωσία συνήντησαν τὴν σθεναρὰ ἀντίδρασι τοῦ εὐσεβοῦς Ὁρθοδόξου λαοῦ⁹⁵.

7. Ἡ Ἀντιπαπικὴ Παράδοσις τῶν Ὁρθοδόξων ἐπὶ Τουρκοκρατίας

ΕΠΙΣΗΣ, δὲν θὰ πρέπει νὰ λησμονοῦμε ὅτι μία ὀλόκληρη σειρὰ Ἀγίων, Πατριαρχῶν, Ἀρχιερέων, Συνόδων, Λογίων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ζήτημα τῆς παπικῆς αἵρέσεως κατὰ τὴν δύσκολη ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε οἱ Παπικοὶ συνέχιζαν νὰ δροῦν προπαγανδιστικὰ κατὰ ποικίλους τρόπους στὶς Ὁρθόδοξες περιοχές.

Οἱ περίφημοι ἔμπνευσταὶ τῆς Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως στὸν Ὁρθόδοξο χῶρο, οἱ γνωστοὶ ὡς «Κολλυβάδες» Ἅγιοι, μὲ προεξάρχοντας τὸν Ἅγιο Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη καὶ Ἀθανάσιο τὸν Πάριο, ὅπως καὶ ὁ μέγας νέος Ἰσαπόστολος καὶ Ἐνθεγέρτης Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ἦσαν ἅπαντες εἰς ἄκρον Ἀντι-παπικοί.

Μία δὲ σειρὰ μεγάλων Συνόδων, οἱ ὁποῖες συνεκλήθησαν στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ κάποιες ἀπὸ αὐτὲς μάλιστα εἶχαν Πανορθόδοξο χαρακτήρα, οἱ ὁποῖες ἔλαβαν χώρα κατὰ τὰ ἔτη 1722, 1727, 1838, 1848 καὶ 1895, ἐπέκριναν τὶς Παπικὲς αἵρέσεις καὶ καινοτομίες καὶ ἐξέφραζαν ἄριστα τὴν Ὁρθόδοξη αὐτοσυνειδησία, μέσα στὸ πνεῦμα τῆς Πατερικῆς γραμμῆς καὶ Παραδόσεως⁹⁶.

8. Ἀ΄ Βατικανὴ Σύνοδος

ΕΝ τῷ μεταξύ, στὴν Ρώμη ἡ ἐξέλιξις τοῦ Παπισμοῦ ὠδήγησε στὴν σύγκλησι τῆς **Α΄ Βατικανῆς Συνόδου** τὸ 1870, τῆς θεωρουμένης ὡς Κ΄ οἰκουμενικῆς ἀπὸ τοὺς Παπικούς⁹⁷, τὴν ὁποίαν

ρουμένης ως Κ' οίκουμνικῆς ἀπὸ τοὺς Παπικοὺς⁹⁷, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσε ὁ Πάπας Πῖος ὁ Θ' καὶ στὴν ὁποίαν διεκηρύχθησαν ὡς δόγματα πίστεως τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον τοῦ Πάπα. Βεβαίως τὸ πρωτεῖον καὶ τὸ ἀλάθητον ὑπῆρχαν στὸν Παπισμὸ ἀπὸ παλαιά, ἀλλὰ μὲ τὴν σύνοδο αὐτὴ καθίστανται πλέον **ἀπαράβατα δόγματα πίστεως**, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ πάντων τῶν μὴ συμμορφουμένων πρὸς αὐτά!

Θὰ κλείσουμε τὸ κεφάλαιό μας αὐτὸ μὲ δύο χαρακτηριστικὲς καὶ ἐπιγραμματικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως τοῦ ἐν Αἰγίνῃ τοῦ Θαυματουργοῦ.

Ὁ Ἅγιος, γιὰ τὸ μὲν πρωτεῖον τοῦ Πάπα, γράφει ὅτι «*ἀνατρέπει τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου*»⁹⁸ καὶ ὅτι ἀποτελεῖ «*ἄρνησιν*» τῶν ἀρχῶν Του. Γιὰ τὸ δὲ ἀλάθητον, γράφει:

*«Μάτην ἀγωνίζονται οἱ περὶ τὸν Πάπαν Ρώμης νὰ ἀναδείξουσιν αὐτὸν ἀλάθητον ἢ μὴ σφαλλόμενον, δογματίζοντα ἀπὸ καθέδρας, διότι αἱ Οἰκουμνικαὶ Σύνοδοι ἴστανται στεντορεία τῇ φωνῇ διαμαρτυρόμεναι κατὰ τοῦ τοιοῦτου ἀνοσίου σφετερισμοῦ τοῦ ἐπισκόπου Ρώμης... Ἐὰν ὁ Ἐπίσκοπος Ρώμης ἦτο ἀδιάπταιστος, δογματίζων ἀπὸ καθέδρας, τοῦτο ἔπρεπε νὰ ὁμολογῆται παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων, ἀλλ' οὐ μόνον δὲν ὁμολογεῖται, ἀλλὰ καὶ διαψεύδεται...»*⁹⁹.

Ἀκολουθεῖ τὸ Μέρος Γ'

49. JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 54.

50. JOHN ROMANIDES, *An Orthodox Look to the Ecumenical Movement*, «Greek Orthodox Theological Review», 10, Summer 1964, p. 8.

51. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμὸς, τ. Β'*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 95-106· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ Αἴρεσις τοῦ Filioque*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 238-262.

52. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ, *Βασικὰ Σημεῖα Διαφορᾶς Μεταξὺ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Παπισμοῦ*, «Θεοδομία», ἔτος Γ', τ. 1/ Ἰανουάριος - Μάρτιος 2001, σελ. 66.

53. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμὸς, τ. Β'*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 142-263· JOHN MEYENDORFF, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 94-97· ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ, *Βασικὰ Σημεῖα Διαφορᾶς...*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 64-68.

54. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 251.
55. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ, *Ἡ Συγγνώμη τοῦ Πάπα*, «Θεοδομία», ἔτος Γ΄, τ. 2/Ἀπρίλιος - Ἰούνιος 2001, σελ. 68-69.
56. ΑΡΧΙΜ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ, *Ὁρθόδοξος Παράδοσις καὶ Παπισμός*, «Ὁρθόδοξος Τύπος», ἀριθ. 332/10.11.1978, σελ. 2.
57. STEVEN RUNCIMAN, *The Eastern Schism*, pp. 78-101: *The Churches and the Crusades*, pp. 145-158: *The Fourth Crusade*, Clarendon Press, Oxford 1963· JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 56-57.
58. RICHARD P.M. BRIEN, *Roman Catholic Church*, στὸ Dictionary of the Ecumenical Movement, p. 877, ed. WWC, Geneva 1991.
59. JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 58.
60. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ἡ Αἵρεσις τοῦ Filioque*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 263-282· J.M. HUSSEY, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 229-235· DONALD NICOL, *Οἱ τελευταῖοι αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, 1261-1453*, σελ. 99-100, ἐκδ. Παπαδήμα, Ἀθήνα 2001³· ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΑΒΗ, *Τὰ Μετὰ τὸ Σχίσμα*, «Ἱστορικά», ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 34-37.
61. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 15-91· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἡ Αἵρεσις τοῦ Filioque*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ.283-363· JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 58-59· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 109-112· J.M. HUSSEY, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 272-286· DONALD NICOL, *Οἱ τελευταῖοι αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου...*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 554-562· ΠΑΥΛΟΥ ΝΙΑΒΗ, *Τὰ Μετὰ τὸ Σχίσμα*, «Ἱστορικά», ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 37-39.
62. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 60.
63. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 66-67.
64. JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 60.
65. ΑΡΧΙΜ. ΠΛΑΚΙΔΑ DESEILLE, *Ἡ Πορεία μου πρὸς τὴν Ὁρθοδοξία*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 93.
66. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 537.
67. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός, τ. Β΄*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 624.
68. JOHN MEYENDORFF, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 61.
69. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ἡ Αἵρεσις τοῦ Filioque*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 386-393· JOHN MEYENDORFF, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 93· ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ, *Ὁ Τριαδολογικὸς Χαρακτήρ τῆς Ὁρθοδόξου Πνευματολογίας*, σελ. 24-25, Ἀθήνα 1971· ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΑΝΙΛΟΑΕ, *Θεολογία καὶ Ἐκκλησία*, σελ. 18-28, ἐκδ. Τήνος, Ἀθήνα 1989· ARISTEIDES PAPADAKIS, *Crisis in Byzantium - The Filioque Controversy in the Patriarchate of Gregory II of Cyprus (1283-1289)*, pp. 62-101, Fordham University Press, New York 1986.
70. JOHN MEYENDORFF, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 94· ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 174-175· ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΥ ΛΟΣΚΙ, *Ἡ Ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Τριαδικῇ Θεολογίᾳ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 85-87· ARISTEIDES PAPADAKIS, *Crisis in Byzantium...*, p. 148-152.

71. ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΥ ΛΟΣΚΙ, *Ἡ Ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Τριαδικῇ Θεολογίᾳ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 85.
72. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, *Παλαμικά*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 197· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μέθεξις Θεοῦ*, σελ. 260-263, ἐκδ. Ὀρθοδόξου Κυψέλης, Θεσσαλονίκη 1979· ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 176-201· JOHN MEYENDORFF, *A Study of Gregory Palamas*, p. 202-227· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Byzantine Theology...*, ἐνθ' ἄνωτ., p. 76-78, 186-189· ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΚΑΙ ΑΓΙΟΥ ΒΛΑΣΙΟΥ ΙΕΡΟΘΕΟΥ, *Βασικά Σημεῖα Διαφορᾶς Μεταξὺ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ Παπισμοῦ*, «Θεοδορία», ἔτος Γ', τ. 1/Ἰανουάριος - Μάρτιος 2001, σελ. 64-65.
73. Περιοδ. «ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ» (Κύπρου), ἀριθ. 20/Ἰανουάριος-Ἀπρίλιος 1987, σελ. 73.
74. ΑΡΧΙΜ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ, *Ὁρθόδοξος Παράδοσις καὶ Παπισμός*, «Ὁρθόδοξος Τύπος», ἀριθ. 332/10.11.1978.
75. ΣΤΗΒΕΝ ΡΑΝΣΙΜΑΝ, *Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησία ἐν Αἰχμαλωσίᾳ, Α' τόμος*, σελ. 235, ἐκδ. Μπεργαδῆ, Ἀθήνα 1979.
76. Αὐτόθι, σελ. 312-313.
77. Βλ. VLADIMIR LOSSKY, *Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, σελ. 10, Θεσσαλονίκη 1964.
78. ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΡΑΝΤΟΒΙΤΣ, *Τὸ Μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος κατὰ τὸν Ἅγιον Γρηγόριον Παλαμᾶν*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 160-161.
79. ΑΡΧΙΜ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, *Τὸ Συνοδικὸν τῆς Ὀρθοδοξίας*, στὸ Ἐκκλησία καὶ Ἐκκλησιαστικὸ Φρόνημα, σελ. 250, 258-260, ἐκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 1990.
80. JOHN MEYENDORFF, *The Orthodox Church...*, p. 225.
81. FRANS BOUWEN, *Eastern Catholic Churches*, στὸ Dictionary of the Ecumenical Movement, p. 311, ed. WWC, Geneva 1991.
82. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Β', ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 267· ΑΡΧΙΜ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ ΒΛΑΧΟΥ, *Ἅγιον Πνεῦμα καὶ Λατίνοι*, στὸ Ἀνατολικά, σελ. 421, ἐκδ. Ἱ. Μονῆς Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας), 1989.
83. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Β', ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 270.
84. ΒΛΑΣΙΟΥ ΦΕΙΔΑ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσσίας (988-1988)*, σελ. 245-258 (ιδίως 251-253), ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1988· ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΟΝΗ, *Ἱστορικὴ ἀνασκόπηση τοῦ προβλήματος τῆς Οὐνίας*, στὸ Ἡ Οὐνία χθὲς καὶ σήμερα, σελ. 57-58, ἐκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1992· Περιοδ. «ΑΓΙΟΡΕΠΤΙΚΗ ΜΑΡΤΥΡΙΑ», τ. 11/Μάρτιος-Μάϊος 1991: *Α' Τὰ Τραύματα τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας*, σελ. 111-115 καὶ τ. 14-15/Δεκέμβριος 1991-Ἰούνιος 1992, σελ. 58-64: *Β' Ἡ δρᾶσις τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἐξάρχου Νικηφόρου*.
85. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Β', ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 273, 282.
86. TIMOTHY WARE, *Eustratius Argenti, A Study of the Greek Church under the Turkish Rule*, p. 53, Oxford, 1964.
87. Αὐτόθι, σελ. 24-25.
88. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΑΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Β', ἐνθ' ἄνωτ., σελ.

- 292-293· ΓΕΡ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἀντιόχεια*, «Θρησκευτική καὶ Ἠθική Ἐγκυκλοπαιδεία», τ. Β΄, στλ. 901-902, ἐκδ. Ἄ. Μαρτίνου, Ἀθήναι 1963.
89. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΔΕΛΗΜΠΙΑΣΗ, *Πάσχα Κυρίου*, σελ. 688-689, Ἀθήναι 1985.
90. Βλ. Ἱεροῦς Κανόνας Ζ΄ Ἁγίας Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ Α΄ Συνόδου Ἀντιοχείας.
91. Βλ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΣΟΜΠΟΛΙΕΦ, Ἀρχιεπισκόπου Μποκουτσάρσκου, *Περὶ νέου καὶ παλαιοῦ ἡμερολογίου, Εἰσήγησις εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Μόσχας (8-18.7.1948)*, «Ὁρθόδοξος Ἔνστασις καὶ Μαρτυρία», ἀριθ. 24-25/Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1991, σελ. 322-343.
92. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΔΕΛΗΜΠΙΑΣΗ, *Πάσχα Κυρίου*, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 563-566· ΗΙΕΡΟΜΟΝΚ CASSIAN, *A Scientific Examination of the Orthodox Church Calendar*, pp. 31-46: *History of the Calendar Reform of Pope Gregory XIII*, ed. C.T.O.S., 1998.
93. Βλ. ΔΟΣΙΘΕΟΥ ἹΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Δωδεκάβιβλος, Βιβλίον ΙΑ΄, Κεφ. Η΄*, σελ. 57, ἐκδ. Β. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη 1983· ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἡ πραγματικὴ ἀλήθεια περὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου*, σελ. 122, Ἀθήναι 1929.
94. Βλ. Περιοδ. «ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ἘΝΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΑ», ἀριθ. 14/Ἰανουάριος-Μάρτιος 1989, σελ. 8-11: *Τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον ὡς Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας*.
95. ΗΙΕΡΟΜΟΝΚ CASSIAN, *A Scientific Examination of the Orthodox Church Calendar...*, p. 40-41.
96. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Β΄, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 629-631.
97. ΑΡΧΙΜ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΠΙΛΛΗ, *Ὁρθοδοξία καὶ Παπισμός*, τ. Α΄, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 265-302.
98. ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, *Περὶ τῶν Αἰτίων τοῦ Σχίσματος*, τ. Α΄, σελ. 84, ἐκδ. Νεκτ. Παναγοπούλου, Ἀθήναι 1998².
99. Αὐτόθι, σελ. 106-107.